

SUMMARY

THE HISTORY OF TRANSCARPATHIA IN SCIENTIFIC HERITAGE OF PROFESSOR IVAN HRANCHAK

D. Danyiuk (Uzhhorod)

The article is devoted to the place of Transcarpathian's history in the scientific heritage of Ivan Hrančak. The author highlighted professor's ability to define the most topical problems in the regional history and study them following the highest scientific standards. Also the role of Ivan Hrančak in development of holistic works on the history of Transcarpathia is demonstrated.

Keywords: Transcarpathia, history, problem, scientific relevance, historians, scientific conferences.

УДК 930.1 (477) Гранчак

РОЛЬ ПРОФЕСОРА ІВАНА ГРАНЧАКА В ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА НАУКОВОЇ ЗМІНИ

Мандрик І. О. (Ужгород)

У статті аналізується внесок професора Івана Гранчака (1927-2000) в підготовку висококваліфікованих спеціалістів історичного факультету Ужгородського університету. Йдеться про його внесок у підготовку аспірантів і докторів, надання дієвої допомоги в їх професійному зростанні.

Ключові слова: І. Гранчак, педагогіка, навчання, студенти, іспити, кафедра, дисертація.

Постановка проблеми. На основі особистих спостережень, навчання, співпраці й набутого досвіду хочемо показати одну з основних складових внеску нашого вчителя і керівника в розвиток педагогіки вищої школи, сказати про його піклування стосовно підготовки наукової зміни. Саме цей напрям роботи викладача університету врешті-решт є визначальним. Прикладом та взірцем у цьому контексті залишається професор Іван Михайлович Гранчак.

Виклад нового матеріалу. Педагогічні нахили в І. Гранчака проявилися ще в шкільні роки під впливом учителів, котрі направляли його по цій стежі, прищепили любов до професії вчителя. Про це свідчив вступ 1943 р. до Мукачівської руської учительської семінарії, що на той час була найпрестижнішим навчальним закладом педагогічного профілю на Закарпатті. Вибір 1947 р. історичного факультету Ужгородського державного університету лише підтверджував такий нахил, оскільки через усі п'ять років навчання І. Гранчак проніс свою мрію про улюблену педагогічну роботу. Потрібно розуміти, що в ті нелегкі часи для сільського хлопця професія вчителя була престижною, або, як тоді говорили, «панською». Так, навчаючись на першому і другому курсах, І. Гранчак за сумісництвом працював учителем російської мови в середній школі № 10 міста Ужгорода [1, с. 65]. Вибір професії педагога підсилювали своїм прикладом і авторитетом такі університетські викладачі як М. Лелекач, Ф. Потушняк, А. Ігнат, В. Неточаєв та інші. Після успішного закін-

чення аспірантури при Інституті історії АН України, де він спеціалізувався з історії слов'ян, 1955 р. одержав лист-запрошення на роботу на кафедру загальної історії УжДУ. Так Іван Михайлович майже до кінця життя пов'язав своє трудове життя з нашим університетом, де педагогічна робота зайняла визначальне місце.

Почалася тривала праця над навчальними курсами, котра для доброго викладача продовжується протягом усього життя. Відомо, що й окрема лекція ніколи не є завершеною, тим взірцем, який не потребував би жодного вдосконалення. Її не можна порівнювати з написаною картиною на художника, на яку вже нанесено останній мазок, чи з літературним твором, котрий завершується крапкою. Навчальний матеріал викладач має пропустити через себе, з роками зрозуміти вагу наведеного факту, відчутти найважливіше, оминати другорядне, знати, що легше засвоюється студентами, а що дається важче.

І. Гранчак як лектор завжди прагнув того, щоб його думки доходили до слухачів, щоб у них залишалися гарні враження. Це важлива професійна риса. Кожен викладач завжди бажає завоювати авторитет серед студентів, хоча досягти цього в максимальному вимірі майже неможливо. Тут вирішальними є педагогічний такт, відчуття міри, вміння виділити головне. При викладі матеріалу кожної лекції І. Гранчак умів не лише подавати факти, займатися їх нагромадженням, а й поєднувати це з математичним лаконізмом. Він захоплював сту-

дентів, говорив так, щоб вони запам'ятовували почуте. Іван Михайлович завжди намагався довести, що висновки потрібно будувати не на міфах, необхідно спиратися на джерела, котрі є найбільш міцним будівельним матеріалом. Відчувався його досвід, здобутий ще у студентські роки за час роботи в Закарпатському обласному державному архіві, а також його постійні наукові пошуки у вітчизняних та зарубіжних архівах.

І. Гранчак викладав для студентів такі важливі навчальні курси: «Історія середніх віків», «Історія південних і західних слов'ян», «Історіографія нової і новітньої історії», а також спецкурси: «Зарубіжні слов'янські країни в добу Відродження», «Суспільна думка в країнах Європи у XVI-XVII століттях», «Культура Просвітництва країн Західної Європи» та інші.

Усі випускники історичного факультету 50-90-х років минулого століття знали І. Гранчака перш за все як прекрасного лектора курсу «Історія південних і західних слов'ян», який на ті часи був великий – розрахований на 120 годин на стаціонарному відділенні і 30 – на заочному [1, с. 66]. З самого початку роботи Іван Михайлович показав гарний приклад, викладаючи матеріал лаконічно, з дотриманням визначеного плану лекції. Він завжди намагався підтримувати зі студентами діалог, робив висновки, що впливали з викладеного. Часто звертався до студентів із запитаннями, чим намагався з'ясувати рівень їхніх знань, привернути увагу до того чи іншого проблемного аспекту навчального матеріалу. Характерною рисою лекцій були відступи від загальної канви викладу, реальні приклади життєвих обставин, звернення до виховних моментів. Лектор завжди висловлював свою життєву позицію, вмів пожартувати, сказати дотепне слівце, але все ж тримати увагу слухачів. І. Гранчак розробив кафедральну програму курсу, план і методичні поради до семінарських занять, тематику курсових, контрольних та дипломних робіт.

1961 р. І. Гранчак став завідувачем кафедри загальної історії, яку очолював протягом тридцяти трьох років, тобто третину століття. У 1970-х рр. на факультеті зростала кількість студентів, а відтак штатних і позаштатних викладачів. Так, на початок 1980-х рр. кафедра складалася із 12 викладачів зі звичайною оплатою і 12 викладачів із погодинною оплатою.

Студенти поважали професора І. Гранчака, високо цінували його лекції, які він читав доступною мовою, давав можливість вести записи, адже підручників для всіх не вистачало. Проте, як писав професор В. Гомоннай, деякі студенти «...проявляли незадоволення високим рівнем вимог» [1, с. 69]. Дійсно: щодо завищених вимог Івана Михайловича, особливо неможливості користуватися на іспитах шпаргалками, на історичному факультеті розповсюджувалися цілі легенди. І все ж між

студентами і викладачем, як правило, були добрі стосунки, адже студентська молодь у своїй більшості розуміла І. Гранчака, а він розумів студентів. Завдяки його вимогливості успішність його студентів була вищою за середню на факультеті. Вже в середині 1970-х рр. керівництво університету неодноразово називало І. Гранчака серед кращих викладачів. Правда, з плином часу, як нам здавалося, Іван Михайлович став більш поблажливим до підготовки студентів; додався досвід, з'явилася життєва мудрість, і викладач дозволив собі дещо опускати планку вимог.

Повчальною була методика проведення іспитів. І. Гранчак дотримувався думки, згідно з якою на іспитах повинна панувати нормальна людська обстановка, рівень напруження має бути мінімальним. Якщо студент не знає того чи іншого питання, не потрібно йому читати мораль; слід просто переконати його в необхідності додаткового опрацювання матеріалу. Викладач повинен дати повний аналіз відповіді, мотивувати оцінку, яку виставляє. За всі 40 років роботи на історичному факультеті студенти не скаржилися на І. Гранчака щодо порушення етичних норм проведення екзаменів. Дотримання визначених правил – це прояв культури викладача як педагога і як людини.

Важливим етапом у розвитку педагогічної діяльності І. Гранчака став 1967-1968 навчальний рік. У жовтні 1967 р. він захистив докторську дисертацію, а в червні 1968 р. йому було присвоєно звання професора. Позитивні зміни дозволяли сконцентрувати більше зусиль і часу на подальшому поглибленні навчальної роботи. Саме після цього кафедра загальної історії пішла шляхом удосконалення викладання всіх навчальних курсів зарубіжної історії, поліпшення рівня підготовки спеціалістів. Більшість колег підтримали ініціативи свого завідувача кафедри. Чого тільки вартий поворот у викладанні історіографії. Викладачі почали працювати над новими темами наукових досліджень, читати нові спеціальні курси, виступати на методичних конференціях. Найбільшу активність у розгортанні історіографічних досліджень проявив Г. Павленко, який продовжив читати курс історіографії нового і новітнього часу, запропонував ряд тем кандидатських дисертацій. І. Гранчак увесь час був у пошуках нових методів здійснення навчального процесу. Сам виступав на науково-методичних конференціях в університеті, а будучи проректором у 1980-1984 рр., очолював роботу науково-методичної ради, виступав із доповідями на республіканських і всесоюзних конференціях. Він був серед тих перших, хто активно включився в розробку проблемного читання лекцій на історичному факультеті [1, с. 72].

Великим здобутком навчально-методичної роботи є участь І. Гранчака в підготовці підручників для студентів університетів України. З курсу історії

південних і західних слов'ян тоді було кілька підручників, виданих ученими Москви. Ці підручники, безперечно, були змістовними, але на завжди відповідали рамкам навчальної програми, до того ж були видані російською мовою, а для закладів вищої освіти України потрібні були підручники, написані українською мовою. Робота була дуже напруженою. Кожен автор прагнув написати доручені йому розділи на високому рівні. І. Гранчак написав ряд роботи, 1966 р. в Києві побачив світ підручник «Історія південних і західних слов'ян» із грифом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, рекомендований студентам історичних факультетів республіки [2].

Минав час. Підручники, як і люди, старіють. 1987 р. вийшов друком новий підручник «Історія південних і західних слов'ян» із ілюстраціями і картами [3]. Викладачі і студенти схвально зустріли його появу. Історичні події в ньому висвітлювалися до 1985 р. Значна увага приділялася аналізу питань культури слов'янських народів, розвитку історичних взаємин України із зарубіжними країнами. Новинкою було те, що кожному важливому етапу слов'янської історії передувало вступ теоретичного та історіографічного характеру. Із чотирьох таких вступів три написав І. Гранчак. Це свідчило про те, що він виступав організатором написання нового підручника з історії слов'ян [1. с. 83]. Видання внесло ряд нових штрихів у викладання важливого курсу, тому кілька років слугувало українським студентам. Це не означає, що підручник був бездоганним. Розпочався історичний період, що характеризувався швидкими суспільно-політичними змінами, які, у свою чергу, вносили суттєві корективи у сприйняття заполітизованого минулого, особливо тих подій, які відбувалися після 1945 р. Не дивно, що цей підручник застарів, хоча основний масив фактичного матеріалу може слугувати студентам. Правда, в наш час сам навчальний курс розширений і має назву «Історія країн Центральної та Південно-Східної Європи».

І все ж, найбільш глибоке задоволення Іван Михайлович одержував від того, що йому вдалося підготувати 18 кандидатів наук, четверо з яких стали докторами історичних наук (Б. Желіцкі, І. Мандрик, І. Вовканич, М. Матювка). Кращі випускники історичного факультету, як правило, вступали до аспірантури, де поряд із іншими колегами ними керував І. Гранчак. Було багато й таких здобувачів, яким він надавав допомогу в період написання й захисту кандидатських і докторських дисертацій.

Підготовка наукової зміни – одна із складних і дуже важливих ділянок роботи досвідчених викладачів. Без цього не може бути подальшого розвитку будь-якого закладу вищої освіти. На історичному факультеті і в цілому в університеті гарний приклад у цій сфері показував професор І. Гранчак. У нього

було аж 24 здобувачі наукового звання кандидата наук, з яких 18 захистили кандидатські дисертації, а інші написали змістовні роботи, але в силу різних причин не захистили їх. В наш час такий результат важко повторити, хоча зараз аспірантів навчається значно більше. Переважна більшість здобувачів працювали над тематикою з історії країн Центральної та Південно-Східної Європи, адже їхній керівник був визнаним авторитетом серед наукової громадськості. Окремі дисертації торкалися історії Закарпаття. Це і є на практиці наукова школа професора І. Гранчака.

Яка це копітка робота, показує й наш особистий досвід навчання в аспірантурі за керівництва Івана Михайловича Гранчака (1967-1970). Один лише приклад – вибір теми кандидатської дисертації. Пошук був тривалим, але творчим. Відомо, що в обрану тему потрібно хоча б трошки закохатися, але при цьому необхідно врахувати й актуальність наукових пошуків, напрям роботи кафедри, можливості аспіранта, його мовну підготовку й багато інших питань. Більш-менш вдале поєднання цих багатьох складових може гарантувати загальний успіх. У нашому випадку це були теми з минулого Франції, Чехословаччини, Угорщини. Досить сказати, що впродовж семи місяців ми з науковим керівником розглянули біля сімдесяти тем, доки, нарешті, не зупинилися на темі з нової історії Угорщини, котру можна було реально виконати в умовах Ужгорода, використавши матеріали архівів та бібліотек Будапешта, Москви, Берегова.

Авторитетний педагог та науковець, І. Гранчак доклав чимало зусиль задля формування й забезпечення діяльності спеціалізованої ради із захисту кандидатських дисертацій, котра розпочала роботу 1972 р. Саме Іван Михайлович був одним із ініціаторів її створення, і протягом усього наступного життя залишався її активним учасником. Спочатку діяла комплексна спеціалізована рада філологічного та історичного факультетів. Очолював раду професор П. Чучка, заступником був професор І. Гранчак. Рада працювала досить інтенсивно. Серед істориків першим одностайно захистив свою кандидатську дисертацію О. Мазурок – нині професор, далі були В. Сегеда, І. Андрусак, І. Мандрик, І. Шершун та інші. Згодом стало можливим створити спеціалізовані ради лише з історичних спеціальностей. 1973 р. запрацювала рада з історичних наук, яка мала дві спеціальності: історія СРСР та загальна історія. Головою було призначено професора І. Гранчака. Згодом ВАК СРСР надала спеціалізованій раді історичного факультету і право захисту докторських дисертацій, яким вона користується по сьогоднішній день. Наш учитель був її першим головою. На засіданнях рад він не відсидавав, а завжди брав активну участь в обговоренні дисертацій, оцінював їхній науковий рівень, інколи критикував, але був доброзичливим і толерантним.

В окремі моменти навіть здавалося, що був надто поблажливим до посередніх наукових робіт.

Як член ради професор І. Гранчак не пропускав засідання, був прикладом для інших колег. За час його участі в роботі спеціалізованої ради при нашому університеті було захищено біля 110 кандидатських і докторських дисертацій. Це ціла когорта викладачів, які здобули науковий ступінь. На раді історичного факультету захищали дисертації науковці з Києва, Львова, Рівного, Чернівців, Харкова, Дніпра, Одеси, а також із сусідніх країн. Наукові дискусії, які виникали в ході захистів і незмінним учасником яких був І. Гранчак, сприяли тому, що за всі роки роботи спеціалізованої ради історичного факультету ВАК колишнього СРСР і ВАК України не відхилили жодної дисертації. Це честь не лише історикам, але й університету загалом, оскільки спеціалізована рада піднімала наукове визнання УжДУ серед учених нашої країни. До того ж, Іван Михайлович входив до складу спеціалізованої ради із захисту дисертацій історичного факультету Харківського університету, багато разів виступав офіційним опонентом при захисті дисертаційних робіт, що поглинало чимало часу, вимагало значної праці. Крім іншого, ця робота також слугувала великим внеском у підготовку науково-

педагогічних кадрів. І. Гранчак надавав допомогу в написанні як кандидатських, так і докторських дисертацій, з ним радилися науковці різних навчальних і наукових закладів. А чого вартувало їх попереднє обговорення на кафедрі, де йшли гострі дискусії, відзначалися сильні та слабкі сторони дисертаційних робіт. І. Гранчак швидко сприймав головне, давав слушні поради, але не проявляв дрібязковості. Завдяки цьому за 40 років роботи в університеті і 33 роки завідування кафедрою загальної історії ним зроблено великий посильний внесок у підготовку науково-педагогічних кадрів [4, с. 105].

Висновки. Можна би виділити ще багато інших сторін подвижницької роботи професора І. Гранчака, але й викладене нами свідчить про те, що саме в нашому університеті він сформувався як талановитий педагог вищої школи. В основі його діяльності лежали педагогічний талант, висока ерудиція, велика повага до студентів і колег. Нинішнім викладачам варто черпати з його педагогічної спадщини все найкраще – дивовижну працьовитість, аналітичний розум, вимогливість до себе й оточуючих, готовність допомагати людям, високі організаторські здібності, терплячість – якості, яких у комплексі так не вистачає багатьом із нас.

1. Гомоннай В. В. Робота на педагогічній ниві / В. В. Гомоннай // Професор Іван Гранчак. До 70-річчя від дня народження: Збірник статей. – Ужгород: Патент, 1997. – С. 62-84.
2. Історія південних і західних слов'ян: Підручник для студ. іст. фак-тів ун-тів / За ред. В. А. Жебокрицького, І. С. Дзюбка, А. Ф. Кізченка, І. М. Гранчака. – К.: КДУ, 1966. – 423 с.
3. Історія південних і західних слов'ян: Підручник / За ред. І. М. Гранчака, А. Ф. Кізченка, В. П. Чорнія. – К.: Вища школа, 1987. – 447 с.
4. Макара М. П. Учитель і його учні / М. П. Макара, І. М. Чаварга // Професор Іван Гранчак: До 70-річчя від дня народження: Збірник статей. – Ужгород: Патент, 1997. – С. 84-106.

РЕЗЮМЕ

РОЛЬ ПРОФЕССОРА ИВАНА ГРАНЧАКА В ПОДГОТОВКЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ И НАУЧНОЙ СМЕНЫ

Мандрик И. А. (Ужгород)

В статье анализируется вклад профессора Ивана Гранчака (1927-2000) в подготовку высококвалифицированных специалистов исторического факультета Ужгородского университета. Показан его вклад в подготовку аспирантов и докторантов, предоставление действенной помощи в их профессиональном росте.

Ключевые слова: И. Гранчак, педагогика, обучение, студенты, экзамены, кафедра, диссертация.

SUMMARY

THE ROLE OF PROFESSOR IVAN HRANCHAK IN A STAFFING OF PEDAGOGIC AND ACADEMIC CHANGE OF GENERATIONS

I. Mandryk (Uzhhorod)

Ivan Hbranchak's contribution to the preparation of highly-qualified specialists of Historical Faculty of Uzhhorod University is analyzed. In the article under consideration is also mentioned his contribution to the training of post-graduate and doctorate students, providing the effective assistance in their professional development.

Key words: Ivan Hbranchak, pedagogy, education, students, examinations, department, dissertation.

УХВАЛА НАУКОВИХ ЧИТАНЬ, ПРИСВЯЧЕНИХ 90-РІЧЧЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ІВАНА МИХАЙЛОВИЧА ГРАНЧАКА (19 жовтня 2017 р.)

У наукових читаннях, присвячених 90-річчю з дня народження доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника народної освіти України, академіка Міжнародної Слов'янської академії наук Івана Михайловича Гранчака (1927-2000) взяли участь 16 науковців, дипломатів, журналістів; було виголошено 7 доповідей. Промовці охарактеризували внесок І. Гранчака в дослідження новітньої історії Чехословаччини та Угорщини, проблем соціально-економічного розвитку країн Південно-Східної та Центрально-Східної Європи, історії Закарпаття та історії Ужгородського університету. Окремо було розглянуто питання «Іван Гранчак і підготовка науково-педагогічних кадрів». Цікавими були спогади про Івана Михайловича його колишніх колег, а також доньок – Ольги та Маріанни. Оцінюючи роль І. Гранчака в науковому, педагогічному, суспільно-політичному житті Закарпаття, України, Угорщини та слов'янського світу, учасники наукових читань ухвалили:

1) видати матеріали наукових читань, приурочених 90-річчю з дня народження Івана Михайловича Гранчака, у 37-му випуску «Наукового вісника Ужгородського університету. Серія: Історія», присвятивши його пам'яті вченого;

2) продовжити роботу над неопублікованою спадщиною закарпатського вченого, педагога і громадсько-політичного діяча;

3) підготувати й видати повну бібліографію праць І. Гранчака (наукові та навчально-методичні публікації, підручники для вишів, публіцистичні студії тощо);

4) популяризувати наукову спадщину вченого;

5) присвоїти ім'я Івана Михайловича Гранчака аудиторії № 45 факультету історії та міжнародних відносин.